

CSEERNICSKÓ István

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és Pannon Egyetem
Beregszász, Veszprém
csistvan@kmf.uz.ua

A NYELVPOLITIKA MINT A FEGYVERES KONFLIKTUS (EGYIK) ÜRÜGYE UKRAJNÁBAN

Language Policy as a Pretext for Armed Conflict in Ukraine

Jezička politika kao jedan od povoda za oružane sukobe
u Ukrajini

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna történetének legnagyobb válságát éli. Az egész Európa biztonságát fenyegető politikai és katonai válság kirobbanásában szerepe volt az ország nyelvi megosztottságának is. A társadalom jelentős része rendszeresen használja az ukrán és orosz nyelvet, a többi kisebbségi nyelv (román, lengyel, magyar stb.) csupán tarkítja a képet. Tanulmányunkban azt mutatjuk be, hogyan kívánta rendezni a nyelvi kérdést az ország politikai eliteje a nyelvek használatának rendjét szabályozó törvények elfogadásával. Az Európa biztonságát fenyegető és a világgazdaság növekedését negatívan befolyásoló ukrainai válság rendezése nem képzelhető el az országban használatos nyelvek státusának rendezése nélkül.

Kulcsszavak: Ukrajna, nyelvpolitika, orosz nyelv, ukrán nyelv, nyelvtörvény, regionális vagy kisebbségi nyelvek, háború Ukrajnában.

Ukrajna geopolitikai és földrajzi helyzetének sajátosságai, a korábbi államformációktól megörökölt területének eltérő regionális politikai, történeti, gazdasági, kulturális és társadalmi fejlődése, sokszínű nemzetiségi összetétele, valamint az a tény, hogy minden szomszédos állam nemzetének képviselői jelentős nemzeti kisebbségként vannak jelen állampolgárai között, a nyelvi kérdést bel- és külpolitikai, továbbá biztonságpolitikai problémává teszik. Ezt igazolja az országban dúló fegyveres konfliktus is. Az 1991 végén függetlenné vált Ukrajna történetének legnagyobb válságát éli: 2013 késő őszen halálos áldozatokkal

járó zavargások törtek ki Kijevben; 2014 tavaszán Oroszország bekebelezte Krím-félszigetet; az év áprilisa óta pedig kisebb-nagyobb megszakításokkal folyik a hivatalosan „antiterrorista operáció”-nak aposztrofált háború Donyeck és Luhanszk megyében. A megszállt déli és a háború sújtotta keleti végekről egyre több menekült települ át Ukrajna legnyugatibb, 12%-ban magyarok lakta régiójába: Kárpátaljára. Akárcsak az ország más vidékeiről, innen is egyre több férfit soroznak be (köztük magyarokat is) és kényszerítenek arra, hogy harcoljanak egy értelmetlen, számukra idegen orosz–ukrán testvérháborúban. Ez a helyzet – sajnos – nem ismeretlen a vajdasági magyarok számára: a jugoszláviai háború számos párhuzamot kínál.

A fegyveres harcok kitörésének ürügyeként a felek gyakran hivatkoznak etnikai és nyelvi konfliktusokra. Az alábbiakban azt mutatom be röviden, hogyan válhat a nyelvi kérdés, illetve egy nyelvtörvény az etnikumok és nyelvek közötti ellentét egyik fontos hivatkozási alapjává, háborúba torkolló ürüggyé.

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna nyelvi helyzete összetett (Csernicskó 2013, 235–280). Két nagy, közel azonos politikai tábor uralja az országot. Az egyik az ország nyugati és középső, főként ukrán nyelvű és érzelmű választóira, a másik a keleti és déli, többségében orosz ajkú szavazóira támaszkodik. Az ország nyelvi és politikai szempontból egyaránt hagyományosan megosztott (Arel–Khmelko 1996, Kubicek 2000). A két tábor számára lényeges feladat a nyelvi probléma kezelése. A megoldás leghatékonyabb módja konszenzus kialakítása volna. A nyelvi kérdésben kialakított kompromisszum esélyei azonban csekélyek, s azok voltak már a fegyveres konfliktus kialakulása előtt is. Az aktuálisan hatalmon lévő ukrainai politikai erők ugyanis, bármilyen álláspontot képviseltek is előzőleg a választási kampányban, megpróbálták egyensúlyozni a nyelvileg két részre szakadt ország régiói között. Megválasztásuk után azonban már nem ragaszkodtak választási ígéreteik megvalósításához (Kulyk 2008, 53–54).

Az állami nyelvpolitikában jelentős irányváltást hozott 2004-ben a narancsos forradalom révén hatalomra jutott elit. Ukrajna nyelvpolitikájának legfontosabb célkitűzésévé az ukrán nyelv államnyelvi státusának gyakorlati érvényesítése vált. A politikai szándék az volt, hogy a *de jure* helyzet (Ukrajna egynyelvű állam) és a *de facto* szituáció (az ország lakosságának túlnyomó része többnyelvű) közötti feszültséget feloldják. A cél a homogén nemzetállam kialakítása volt. „Állítható, hogy az ukrán állam túlélése az ukrán nyelvnek az állami és társadalmi élet valamennyi szférájába történő reális bevezetésétől függ. A jelenlegi körülmények között a nyelv a nemzeti biztonság, a területi egység, a nemzettudat és a nép történelmi emlékezetének garanciája” – írta a narancsos

elnök, Viktor Juscsenko (2010). Az elnök és Julija Timosenko vezette erők úgy vélték, „Ukrajna deformált nyelvi helyzetet örökölt” (Masenko 2007, 7), melyet az állami nyelvpolitikának – attól függetlenül, megvan-e ehhez a társadalmi konszenzus – „ki kell egyenesítenie”.¹ A narancsosok szerint el kell érni azt az ideálisnak vélt állapotot, amikor az orosz csak egyike a számos kisebbségi nyelvnek, az ukrán ellenben egyetlen államnyelvként egyeduralkodóvá válik az államigazgatásban, jogalkotásban, sajtóban, politikai életben, kultúrában, tudományban és oktatásban. A politikai és társadalmi elit egy része a szerintük veszélyeztetett ukránnak mint államnyelvnek a minél erőteljesebb és szélesebb körben való elterjesztését tekintette elsődrendű nyelvpolitikai feladatnak.

A narancsosok szerint mindazok, akik két államnyelv mellett érvelnek, vagy akik úgy vélik, hogy a kisebbségi nyelveknek hivatalos státust kell biztosítani, az ukrán állameszmével szemben és az egységes nemzet ellen foglalnak állást (Majboroda–Panchuk 2008, 207–209, Masenko 2007, 11). „Az egyetlen államnyelv feltétele a fejlett európai állam létezésének. Két államnyelv bevezetése Ukrajnában nem szolgálja a konszolidációt. Konzszolidálódni csak egyetlen valami mentén lehet” – írta Juscsenko (2010) *Akié a nyelv, azé a hatalom* című vezércikkében. Szerinte „A kétnyelvűség az eurázsiaiság tipikus megnyilvánulása”, és „csak egységes nyelvi és kulturális teret alkotva szerez a nemzet immunitást az ellenséges külső hatásokkal szemben” (Juscsenko 2010). A narancsosok törvényszerűnek látták, hogy az állami függetlenséget kivívott ukrán nép a történelem során ráerőszakolt aszimmetrikus kétnyelvűséget követően ukrán egynyelvűségre törekszik (Shemshuchenko–Gorbatenko 2008, 168). Az ország nyelvi helyzetét posztkoloniálisnak értékelők (Masenko 2004) úgy látják, a „nemzetek közötti érintkezés” és az internacionalizmus nyelveként Szovjet-Ukrajnára erőltetett orosz nyelvvel szembeni küzdelem a nemzeti és nyelvi függetlenség, illetve az ukrán azonosságtudat velejárója (Kulyk 2007).

Az ukránosító törekvések azonban olyannyira szembekerültek a társadalom egy részének szándékaival, hogy az orosz nyelv nyilvános használata már-már olyan szimbolikus ellenzéki magatartásformává vált, mint a Szovjetunió fennállásának végén az, ha valaki a nagy nyilvánosság előtt ukránul szólalt meg Szovjet-Ukrajnában (Stepanenko 2003, 128). A 2010-es elnökválasztás el is söpörte a narancsos elitet. Az a Viktor Janukovics nyerte meg a választást, aki a kampányban azt ígérte: rendezzi az orosz nyelv státusát.

¹ Idézetek a Концепція державної мовної політики [Az állami nyelvpolitika koncepciója] című dokumentumból, melyet Juscsenko regnálásának utolsó napjaiban (2010. február 15-én) adott ki. A dokumentum ukránul: <http://www.president.gov.ua/documents/10486.html>.

Az oroszbarátnak tekintett politikai erők szerint a nyelvpolitikát a valós nyelvi helyzetre kell alapozni, azaz kodifikálni kell az ország *de facto* kétnyelvűségét. Az érvelés fontos eleme, hogy az erőszakos ukránosítás veszélyezteti az orosz ajkú lakosság nyelvi és nemzetiségi jogait, fenyegeti a demokráciát (Besters-Dilger szerk. 2009, Dickinson 2010). Az orosz nyelv szabad használatának jogát nem csupán a déli és keleti régiókra akarták kiterjeszteni, hanem az egész országra. Vagyis azokra a területekre is, ahol az orosz ajkú lakosság aránya elenyésző, és ahol erős ellenállás mutatkozik az orosz nyelvvel szemben (Kulyk 2007, 305–306, Bowring 2014).

A narancsosok tehát az ország keleti és déli régióinak ellenében kívántak ukránosítani, a Janukovics vezette politikai tábor pedig a nyugati és középső területek lakosainak véleményét figyelmen kívül hagyva akarta rendezni az orosz nyelv státusát. Az őket váltó, oroszbarátnak tekintett hatalom ebben a kontextusban fogadta el 2012 nyarán az új nyelvtörvényt, ami újabb konfliktusokat gerjesztett.

Az új nyelvtörvény még a függetlenség előtt, 1989-ben megszavazott korábbi nyelvtörvény² váltotta fel. 2012. augusztus 10-én jelent meg a *Голос України* [Ukrajna Hangja] című lapban, és ezzel hatályba lépett az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által 2012. július 3-án megszavazott, hivatalosan Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól (Закон України „Про засади державної мовної політики”) címet viselő, de a közbeszédben csak nyelvtörvényként emlegetett jogszabály.³ Ahogyan az ukrajnai politikában a nagy horderejű kérdések esetében megszokott (lásd pl. Fedinec 2012, Tóth 2011), a nyelvtörvényt is politikai háttéralkuk közepette, botrányos körülmények között fogadta el a parlament (Fedinec–Cserniczkó 2012, Moser 2013), s hosszú és fordulatos volt az út addig, amíg a megszavazott dokumentumot ellátta kézjegyével Volodimir Litvin, a parlament akkori házelnöke, majd az akkor még hatalma teljében lévő államfő, Viktor Janukovics (Fedinec 2012, 116–117).

A törvény – Ukrajna Alkotmánya⁴ 10. cikkelyének az első részével összhangban – egyetlen államnyelvként az ukránt határozza meg. A nyelvtörvény 7. cikkelye felsorolja azt a 18 nyelvet, melyek hatálya alá tartoznak: orosz,

² Закон України про мови в Українській РСР. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>. A törvény elemzése: Cserniczkó 2013, 281–298.

³ A törvény hivatalos ukrán nyelvű szövege: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>. A jogszabályt ismerteti Fedinec–Cserniczkó 2012, Beregszászi–Cserniczkó–Ferenc 2014, Tóth–Cserniczkó 2014.

⁴ Конституція України. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

belarusz, bolgár, örmény, gagauz, jiddis, krími tatár, moldáv, német, görög, lengyel, roma (cigány), román, szlovák, magyar, ruszin, karaim és krimcsak. Ezeket a nyelveket „regionális vagy kisebbségi nyelvek”-ként határozza meg. Más nyelvek nem rendelkezhetnek ezzel a státussal az országban.

A legutóbbi, 2001-es népszámlálás adatai szerint nemzetiségi alapon Ukrajna polgárainak 22,18%-a (10 699 209 fő), anyanyelv alapján viszont 32,47%-a (15 663 434 személy) tartozott a kisebbségek közé. Azzal tehát, hogy a jogszabály – az előző nyelvtörvénnyel és a nemzeti kisebbségek védelméről szóló törvénnyel⁵, valamint a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartájának ukrainai ratifikációs jogszabályával⁶ szemben – nem a nemzeti kisebbségek nyelveit védi, hanem a regionális vagy kisebbségi nyelveket anyanyelvként beszélő polgárok nyelvi jogait, jóval szélesebb körre terjed ki a hatálya. A törvényben megnevezett 18 regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek száma a census hivatalos adatai alapján összesen 15 318 855 fő volt, s ezzel Ukrajna lakosságának 31,75%-át tették ki.

A törvény három csoportba sorolja az érvényesíthető nyelvi jogokat (Tóth–Csernicskó 2014).

Az első csoportba azok a jogok tartoznak, amelyeket a helyi hatalmi szervezeteknek kötelezően biztosítaniuk kell azoknak a közigazgatási egységeknek a területén, ahol a törvényben felsorolt 18 nyelv közül egy (vagy több) anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 10%-ot. Az ilyen jogok közé tartozik például a helyi államhatalmi és önkormányzati szervek iratainak hivatalos közzététele a kisebbségi vagy regionális nyelven; a hatóságokhoz forduló kisebbségi nyelvet beszélő személyekkel folytatott kommunikációban a hivatalnak a kisebbségi nyelvet kell használnia; a regionális nyelven benyújtott írásbeli beadványokra ugyanezen nyelven kell választ adni; az iskolai oktatásban tanítani kell a kisebbség nyelvét; a földrajzi neveket kisebbségi nyelven is fel kell tüntetni stb.

A második csoportba tartozó jogok alkalmazása és annak mértéke az adott megye, járás, település képviselő-testületének a határozata alapján kerül meghatározásra. Ezek közé tartozik többek között a regionális nyelv használata a helyi hatalmi szervek ügyvitelében és a dokumentációban, a hivatalos hirdetések és közlemények terjesztésében, valamint az államhatalmi szervek nevének a feltüntetésében, a pecséték és bélyegzők szövegeiben, illetve a formanyomtatványokon stb.

⁵ Закон України про національні меншини в Україні. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>.

⁶ Закон України про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/802-15>.

A harmadik csoportba tartozó nyelvi jogok érvényesítése az állampolgárok indítványától függ. Az érintett polgárok és jogi személyek döntésétől függ például a választási kampányok nyelve; a reklámok, hirdetések nyelvének megválasztása stb. Írásban kérelmezhetik az állampolgárok, ha a személyi igazolványukban és az iskolai végzettségéről szóló dokumentumaikban az államnyelv mellett regionális nyelven is szeretnék látni személyes adataikat, de egyénileg élhetnek az iskolai oktatás nyelve megválasztásának jogával is.

A törvény lehetőséget biztosít a helyi önkormányzatoknak arra is, hogy a saját belátásuk alapján dönthessenek a törvény által kilátásba helyezett intézkedések végrehajtásáról az olyan nyelvek esetében, melyek az adott területen hagyományosan használatosak, és e nyelveket a törvény a 18 regionális vagy kisebbségi nyelv kategóriájába sorolja, ám anyanyelvi beszélőinek aránya kisebb, mint 10%.

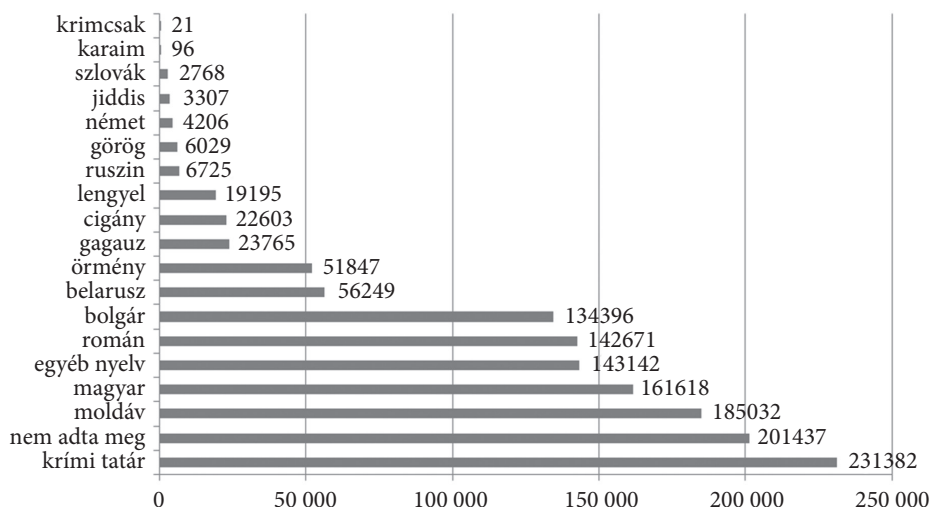
Bár országosan az orosz anyanyelvűek aránya 29,59%⁷, a jogszabály alkalmazását csak megyei, járási és települési szinten írja elő a törvény. A törvény gyakorlati alkalmazása azonban nehéz. A jogszabály ugyanis egymástól nagyon eltérő számú és helyzetű nyelvi közösségre terjed ki. A legutóbbi népszámlálás adatai szerint az országban élő nem ukrán anyanyelvűek között 91,13% az orosz, és mindössze 8,87% az egyéb nyelveket anyanyelvként beszélők aránya (1. táblázat). Az orosz ajkúak csoportja tehát kiemelkedik a többi nyelvi közösség közül. Ez nem csupán az orosz anyanyelvűek száma tekintetében van így. Az ország függetlenné válásáig az orosz a Szovjetunió domináns nyelve volt Szovjet-Ukrajna területén is, s ezt a pozícióját az ország számos régiójában máig őrzi, a lakosság jelentős része az orosz nyelvet használja a mindennapokban (Besters-Dilger szerk. 2009, Majboroda és mtsai szerk. 2008, Vorona–Shulha szerk. 2007, Zalizniak–Masenko 2001).

Nem ukrán anyanyelvű	Fő (%)	Ebből az anyanyelve	Fő	Az összlakosság %-ában	A kisebbségek %-ában
Összesen	15 663 434	orosz	14 273 670	29,59	91,13
	(32,47%)	egyéb	1 389 764	2,88	8,87

1. táblázat. A nem ukrán anyanyelvű állampolgárok Ukrajnában a 2001-es népszámlálás adatai alapján

⁷ <http://www.ukrcensus.gov.ua/ukr/notice/news.php?type=2&id1=21>.

A többi, nem orosz anyanyelvű nyelvi kisebbség között is jelentős eltérések vannak számosságukat, illetve nyelvüknek a nyilvános közéletben, az oktatásban, a kultúrában történő használatát tekintve egyaránt. Csupán a krími tatár anyanyelvűek száma haladta meg a 200 000 főt, és mindössze a moldáv, a román, a magyar és a bolgár anyanyelvű beszélői érték el a 100 000-es létszámot. A karaimot és a krimcsakot 100-nál kevesebben tartották anyanyelvüknek (1. ábra).

1. ábra. A nyelvtörvény által regionális vagy kisebbségi nyelvnek minősített nyelvek anyanyelvű beszélőinek száma a 2001-es census adatai alapján (az orosz anyanyelvűek nélkül)

Egyesek szerint a kisebbségek számára széles nyelvhasználati jogokat biztosító törvény elfogadásával Ukrajna tett egy lépést az európai jogharmonizáció és az országra nehezedő nyelvi helyzet megoldása felé; mások viszont csupán a 2012. év őszén esedékes parlamenti választások miatt hozott populista fogásnak, illetőleg az orosz nyelv pozícióinak megerősítésére, az államnyelv helyzetének megrendítésére irányuló eszköznek tekintették a nyelvtörvény elfogadását (Fedinec 2012, 115). A törvény kritikusai szerint a jogszabály kizárólag az orosz anyanyelvűek számára hozhat előrelépést, más kisebbségi közösségek valójában nem élhetnek a nyelvtörvény rendelkezéseivel. Kétségtelen, hogy a kis nyelvi közösségek (például karaimok, krimcsakok) csupán az egyéni kérelem alapján biztosított nyelvi jogaikkal tudnak élni, hiszen beszélőik egyetlen közigazgatási egység vagy település területén sem érik el a 10%-os arányt. Több régióban azonban az oroszokon kívül más közösségek is élhetnek a nyelvtörvényben kodifikált jogaikkal. Például Csernyivci megyében a román, Odessza

megyében a bolgár, a moldáv és a gagauz, Kárpátalján a magyar és a román anyanyelvűek érik el a 10%-os küszöböt nem csupán települési, hanem egyes járások szintjén is. Kárpátalján emellett a szlovák, a német, a cigány és a ruszin anyanyelvűek is elérik a 10%-os arányt egy vagy több településen (Beregszászi–Csernicskó–Ferenc 2014, 10–17, Tóth–Csernicskó 2014, 133–139).

A Janukovics mögött álló politikai erők az új nyelvtörvénnyel tettek egy lépést a nyelvi kisebbségek jogainak rendezése felé. Azzal, hogy lemondtak arról, hogy az orosz második államnyelvi státust kapjon, a társadalmi és politikai konszenzus kialakításának irányába is léptek egy aprót. Ennek ellenére a nyelvtörvénynek számos ellenzője volt, utcai demonstrációkon tiltakoztak elfogadása ellen. A nyelvi kérdés megnyugtató rendezését tehát nem hozta meg.

Amikor Janukovics elnök 2013 novemberében nem írta alá Vilniusban az Európai Unió és Ukrajna közötti társulási megállapodást, Kijevben tüntetések kezdődtek. A főváros főterén⁸ kibontakozott tiltakozások egy ideig békésen zajlottak. Ám amikor a kormány 2014 januárjában erőszakkal kívánta feloszlatni a tömeget, illetve amikor a Janukovics mögött álló parlamenti többség drasztikus törvényeket hozott az állampolgárok gyülekezési jogának korlátozására, halálos áldozatokkal járó erőszakhullám kezdődött. A hatalom elleni, immár erőszakos fellépés következtében az elnök 2014. február 22-én elmenekült az országból.

A hatalmat átvett új parlamenti többség már másnap, 2014. február 23-án az új nyelvtörvény eltörléséről fogadott el jogszabályt.⁹ Az Ukrajna elnöki posztját és a parlament házelnöki tisztjét egy személyben ideiglenesen betöltő Olekszandr Turcsinov azonban február 27-én úgy döntött, nem írja alá a 2012-es nyelvtörvényt hatályon kívül helyező dokumentumot, s az nem lépett hatályba. Döntését nyilván befolyásolta, hogy Oroszország bejelentette: védelmébe veszi az ukrainai orosz anyanyelvű közösséget, megvédi őket az ukrán nacionalizmustól. A Krími Autonóm Köztársaság területén pedig már aznap megjelentek az orosz hadsereg felségjelzés nélküli fegyveresei. 2014. március 16-án a félsziget lakosai orosz támogatással szervezett népszavazáson nyilvánították ki, hogy csatlakozni szeretnének Oroszországhoz.

⁸ Kijev központi terének neve ukránul *майдан Незалежності* (Függetlenség tere), ám a főváros lakosai leggyakrabban *Майдан* (Tér) néven emlegetik, ezért a híradásokban is gyakran *Majdanként* szerepelt. Innen ered a mozgalomnak a sajtóban gyakran használt elnevezése, az *Euromaidan*.

⁹ Ukraine abolishes law on languages of minorities, including Russian. 23-02-2014. http://rbth.co.uk/news/2014/02/23/ukraine_abolishes_law_on_languages_of_minorities_including_russian_34486.html.

A nyelvtörvény hatályon kívül helyezése helyett Turcsinov javaslatot tett egy új nyelvtörvény kidolgozásával megbízandó munkacsoport létrehozására.¹⁰ A parlament március 4-ei ülésén határozott a nyelvtörvényt előkészítő ideiglenes eseti bizottság létrehozásáról.¹¹ A tizenegy tagú bizottságban minden parlamenti frakció képviselői helyet kaptak. Elnöke Ruszlan Kosulinszkij, a parlament egyik alelnöke, a szélsőjobboldali Szvoboda [Szabadság] Párt képviselője lett. A tagok között szerepelt a krími tatár, a román és a magyar kisebbség parlamenti képviselője is.

A bizottság március 4-ei első ülésén arról döntött, hogy a képviselők javaslatai alapján szakértőket kér fel Ukrajna egész területéről, hogy vegyenek részt a munkában.¹² Az egy hét múlva sorra kerülő ülésen többségi szavazással úgy határoztak, hogy nem dolgoznak ki új jogszabálytervezetet, hanem egy korábbi, a független Ukrajna első elnöke, Leonyid Kravcsuk által vezetett munkacsoport által kidolgozott tervezetet tekintik alapnak.¹³ Ezt a csoportot még Janukovics kérte fel 2012 végén arra, hogy tökéletesítse az új nyelvtörvényt.¹⁴ A bizottság létrehozásának kiváltó oka az ország jelentős részén kibontakozott nyelvtörvény elleni tiltakozáshullám volt.¹⁵

Kosulinszkij a parlament április 11-i ülésén bejelentette, hogy a bizottság a Kravcsuk vezetésével kidolgozott nyelvtörvénytervezetet tekinti vitaalapnak. A tervezethez a bizottság egyes tagjai és több felkért szakértő számos kritikai kommentárt fűzött.¹⁶ Az Ukrajna törvénye a nyelvek használatának rendjéről Ukrajnában¹⁷ címet viselő tervezet tulajdonképpen az állami nyelvpolitika alapjairól szóló 2012-es nyelvtörvényhez készített módosító indítvány, főbb vonalakban követi annak szerkezetét. Ha azonban szövegét összevetjük a 2012-es törvénnyel, egyértelműen kiderül, hogy a jogalkotói szándék a kisebbségi nyelvi jogok jelentős szűkítése. Az 5. cikk 2. bekezdése szerint például a törvényben foglalt jogok csak akkor alkalmazhatók, ha egy város vagy falu területén a felsorolt nyelvek valamelyike anyanyelvi beszélőinek aránya eléri

¹⁰ <http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/88685.html>.

¹¹ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-18>.

¹² <http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/89010.html>.

¹³ <http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/89249.html>.

¹⁴ <http://tyzhden.ua/News/57359>

¹⁵ Lásd például: <http://www.unian.ua/politics/669714-aktsiji-proti-movno-go-zakonu-vidbu-vayutsya-v-bagatoh-mistah-ukrajini.html>.

¹⁶ <http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/90599.html>.

¹⁷ Закон України «Про порядок застосування мов в Україні».

vagy meghaladja a 30%-ot. A tervezet tehát a 2012-es jogszabályban rögzített 10%-hoz képest a háromszorosára emeli a kisebbségi nyelvek használatának alsó küszöbét. A kisebbségek nyelvi jogainak érvényesítését példátlanul megnehezítené az 5. cikk 2. bekezdésében bevezetni kívánt eljárás. Hiába éri el ugyanis a kisebbségi nyelv beszélőinek aránya a 30%-ot, a közösség tagjai még nem élhetnek automatikusan a törvényben foglalt jogokkal. Össze kell gyűjteni az adott település lakosainak minimum 30%-a aláírását, így kinyilvánítva a kisebbségi nyelv használatára irányuló szándékot. Az aláírásgyűjtés eredményei alapján a kisebbségi nyelv használatára vonatkozó kérést előbb a megyei közgyűlésnek, majd a parlamentnek is jóvá kell hagynia, minden egyes település esetében külön-külön. További szűkítés, hogy a tervezet mindenütt csak a települési szintet nevezi meg mint olyat, ahol a törvény alkalmazható. A 2012-es jogszabály bizonyos feltételek mellett járási és megyei szinten is lehetővé teszi a kisebbségi nyelvek használatát.

Kosulinszkij bejelentette¹⁸, hogy a tervezet szövegét a parlamenti vita előtt elküldik véleményezésre a Velencei Bizottsághoz, az EBESZ-hez, az Európa Tanácshoz, valamint minden ukrainai nemzeti kisebbség képviselőihez.

Mivel azonban 2014 áprilisában az orosz hadsereg támogatásával a kelet-ukrainai Donyeck és Luhanszk megyében is fegyveres konfliktus tört ki, a nyelvtörvény ügye háttérbe szorult.

A nyelvkérdés Ukrajnában erősen politizált, érzelmileg telített. Az ukrán és orosz nyelv státusa, helyzete állandó ürügy az orosz–ukrán politikai, gazdasági, kulturális és sajnos katonai konfliktusban (Cserniczkó 2006). A Krím-félsziget Oroszország általi annektálása, a kelet-ukrainai megyékben fennálló fegyveres konfliktus után bármiféle kompromisszum reménye egyre halványul.

A nyelvpolitika egyik fontos céljának gyakran a nyelvi konfliktusok elkerülését vagy kezelését szokták tekinteni. A nyelvpolitika által kezelt konfliktusok azonban szinte sohasem nyelvi eredetűek: ezek háttérében a nyelvet/nyelveket beszélő csoportok közötti társadalmi, politikai és/vagy gazdasági konfrontáció áll. Nyilvánvalóan ez a helyzet Ukrajnában is. A kelet-ukrainai fegyveres konfliktus (reméljük: mielőbbi) lezárását követően az új ukrán politikai vezetésnek továbbra is szembe kell néznie egy fontos feladattal: megnyugtató módon rendeznie kell az Ukrajnában élő orosz nyelvű közösség helyzetét. Emellett figyelembe kell venni a többi nyelvi kisebbség szándékait is. A románok, magyarok, lengyelek, szlovákok stb. nyelvi jogainak megnyugtató rendezése nélkül ugyanis nem képzelhető el a konszolidáció.

¹⁸ <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5239.html>.

Huntington (1993) Ukrajnát a hasadó államok közé sorolta. 2015 januárjában egyre inkább úgy tűnik, jóslata beigazolódik. Ám ő a nyugati és keleti kereszténység közötti civilizációs ellentéteket helyezte a konfliktus centrumába. Az Ukrajna régiói közötti ellentétek hátterében azonban sokkal hangsúlyosabban vannak jelen a történelmi múltból, a gazdasági különbségekből fakadó ellentétek és az etnikai és nyelvi konfliktusok (Karácsonyi et al. 2014). Ukrajnában nincs olyan egyesítő kapocs, amelyre alapozva csökkenteni lehet az országot kettészelő szakadékot (Fedinec 2012). Bowring (2008, 55) szerint Ukrajnában a szovjet múlt az egyetlen közös pont a kollektív emlékezetben, melynek megítélése azonban gyökeresen eltér a nyugati és keleti régiókban.

A belülről feszítő törésvonalakat a kívülről ható erők is fokozzák: egyik oldalról az Európai Unió és az USA, a másíkról pedig Oroszország gyakorol gazdasági és politikai nyomást Ukrajnára. Az ilyen kiélezett helyzetben szinte szükségszerű volt a Szovjetunió széthullása után Európa középső és keleti felében rendezetlenül hagyott etnikai és nyelvi alapú konfliktusok felerősödése a Szovjet-Ukrajna területe mellett a szovjet múlt gazdasági, politikai, kulturális, nemzetiiségi, etnikai és nyelvi problémáit is megöröklő Ukrajnában. Csak bízhatunk abban, hogy mielőbb sikerül megtalálni a békés megoldáshoz vezető utat.

Irodalom

- Arel, Dominique–Khmelko, Valerii. 1996. The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine. *The Harriman Review* 1–2: 81–91.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István–Ferenc Viktória. 2014. *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak*. Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.
- Besters-Dilger, Juliane, szerk. 2009. *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bowring, Bill. 2009. Language Policy in Ukraine. International Standards and Obligations, and Ukrainian Law and Legislation. In *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*, szerk. Besters-Dilger, Juliane. 57–100. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bowring, Bill. 2014. The Russian language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building? In *The Russian Language Outside the Nation*, szerk. Ryazanova-Clarke, Lara, 56–80. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Csernicskó István. 2006. Az ukrán–orosz nyelvi háború és a kárpátaljai magyarság. *Kisebbségkutatás* 4: 764–769.
- Csernicskó István. 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén. 1867–2010*. Budapest: Gondolat Kiadó.

- Dickinson, Jennifer. 2010. Languages for the market, the nation, or the margins: overlapping ideologies of language and identity in Zakarpattia. *International Journal of the Sociology of Language* 201. 53–78.
- Fedinec Csilla. 2012. Ukrajna helye Európában és a magyar–ukrán kapcsolatok két évtizede. *Külgügyi Szemle* 4: 99–123.
- Fedinec Csilla–Cserniczkó István. 2012. Nyelvtörvény Saga Ukrajnában: a lezáratlan 2012-es fejezet. *Kisebbségkutatás* 3: 568–588.
- Huntington, Samuel P. 1993. The Clash of Civilisations? *Foreign Affairs* 3: 22–49.
- Jusczenko, Viktor. 2010. Чия мова – того й влада. *День* 180: 4–5.
- Karácsonyi Dávid–Kocsis Károly–Kovály Katalin–Molnár József–Póti László. 2014. East–West dichotomy and political conflict in Ukraine – Was Huntington right? *Hungarian Geographical Bulletin* 2: 99–134.
- Kubicek, Paul. 2000. Regional Polarisation in Ukraine: Public Opinion, Voting and Legislative Behaviour. *Europa-Asia Studies* 2: 273–294.
- Kulyk, Volodymyr. 2007. Языковые идеологии в украинском политическом и интеллектуальном дискурсах. *Отечественные записки* 1: 296–316.
- Kulyk, Volodymyr. 2008. Мовна політика та суспільні настанови щодо неї після помаранчевої революції. In *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*, szerk. Besters-Dilger, Juliane. 11–54. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Majboroda, Oleksandr és mtsai szerk. 2008. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Majboroda, Oleksandr–Panchuk, Mai. 2008. Мовне та політико-ідеологічне протистояння в Україні: причини, чинники, прояви. In *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Szerk.: Majboroda, Oleksandr és mtsai. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, 205–234.
- Masenko, Larysa. 2004. *Мова і суспільство: постколоніальний вимір*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Masenko, Larysa. 2007. *(У)мовна (У)країна*. Київ: ТОВ Темпора.
- Moser, Michael. 2013. *Language Policy and the Discourse on Languages in Ukraine under President Viktor Yanukovich (25 February 2010–28 October 2012)*. Stuttgart: ididem–Verlag.
- Shemshuchenko, Jurij–Gorbatenko, Volodimir. 2008. Законодавство про мови в Україні: хронологічний моніторинг, класифікація, понятійна основа. In *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, szerk. Majboroda, O. és mtsai. 157–173. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.

- Stepanenko, Viktor. 2003. Identities and Language Politics in Ukraine: The Challenges of Nation-State Building. In *Nation-Building Ethnicity and Language Politics in transition countries*, szerk. Daftary, Farimah–Grin, François. 109–135. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative–Open Society Institute.
- Tóth Mihály. 2011. Az 1996. évi ukrán alkotmány megszületése. *Pro Publico Bono. Állam- és Közgazdaságtudományi Szemle* 1: 85–96.
- Tóth Mihály–Csernicskó István. 2014. *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Vorona, Valeriy–Shulha, Mykola szerk. 2007. *Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін*. Kiiv: Інститут соціології НАН України.
- Zalizniak, Hanna–Masenko, Larysa. 2001. *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешиній*. Kiiv: Виданичий дім „KM Академія”.

LANGUAGE POLICY AS A PRETEXT FOR ARMED CONFLICT IN UKRAINE

Ukraine, independent since 1991, has been experiencing the greatest crisis of her history. The language divide in the country plays a crucial role in the political and military crisis, which even threatens Europe's safety. A significant proportion of Ukraine's population use both Ukrainian and Russian on a regular basis, the other minority languages (Romanian, Polish, Hungarian, etc.) only make the linguistic picture of the country more colourful. Our paper will present how political elite wished to settle the language issue by adopting the law which regulates the use of these two languages. The Ukrainian ethnic and linguistic crisis jeopardising Europe's safety and the growth rate of the world economy cannot be settled without settling the status issues of the languages used in the country.

Keywords: Ukraine, language policy, Russian language, Ukrainian language, language law, regional or minority languages, war in Ukraine.

JEZIČKA POLITIKA KAO JEDAN OD POVODA ZA ORUŽANE SUKOBE U UKRAJINI

Ukrajina, koja je 1991. godine stekla nezavisnost, proživljava najdublju krizu u svojoj istoriji. Eskalaciji političke i vojne krize koja ugrožava bezbednost cele Evrope, doprinela je jezička podeljenost zemlje. Veći deo naroda redovno upotrebljava ukrajinski i ruski, a ostali manjinski jezici (rumunski, poljski, mađarski itd.) samo upotpunjuju šarenilo. U studiji se sagledava kako je politička elita države nameravala da reši jezičko pitanje

usvojivši zakone o načinu upotrebe jezika. Ukrajinska kriza koja ugrožava bezbednost Evrope i sprečava rast svetske ekonomije, ne može se zamisliti bez rešavanja statusa jezika koji se govore u zemlji.

Ključne reči: Ukrajina, jezička politika, ruski jezik, ukrajinski jezik, zakon o upotrebi jezika, regionalni ili manjinski jezici, rat u Ukrajini.

A kézirat leadásának ideje: 2015. jan. 28.

Közlésre elfogadva: 2015. márc. 1.